

Joanna Nowak

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID 0000-0002-7152-6515

**Folderowa edycja materiałów źródłowych.
*Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego
w Warszawie*¹ pierwszym tomem serii *Archiwum Otwarte***

Arx Regia® Wydawnictwo Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum to oficyna założona w latach 80. XX wieku jako jeden z działów odbudowanego wówczas Zamku i od tamtej pory nieprzerwanie publikuje książki i wydawnictwa ciągle (serie, periodyk „Kronika Zamkowa”²). Prestiżowo ważny był fakt dostania się na wykaz wydawnictw, publikujących recenzowane monografie naukowe (poziom 1)³, ale nie oznacza to, że wszystkie opracowania, które się do tego kwalifikują poddawane są procesowi recenzowania (bez wnikliwej oceny i konsultacji ukazują się materiały źródłowe, zbiory esejów). Tematycznie w kręgu zainteresowań edytorskich najczęściej wskazuje się historię i historię sztuki, ale również, choć mniej licznie, archeologię, kulturę dworską, ceremoniał, mu-

¹ *Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie : wybór materiałów źródłowych z lat 1971-1984* / [wybór tekstów źródłowych: Beata Kruk ; wybór ilustracji: Bożena Radzio ; współpraca: Beata Gadomska, Ziemowit Koźmiński, Paweł Tyszcza ; komentarze historyczne: Dominika Sobolewska-Gola, komentarz edytorski: Monika Myszor-Cieciela; posłowie: Beata Kruk ; biogramy: Monika Myszor-Cieciela; redaktor naukowy: Monika Myszor-Cieciela]. – Warszawa : [Arx Regia. Wydawnictwo] Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, 2022. – 315, [1] s. : faks., fot. ; 24 cm. – (Archiwum Otwarte ; 1). – ISBN 978-83-7022-307-6 : zł 65,–

² Rocznik od 2014 roku częściowo (jedynie „Rozprawy i Artykuły”, bez rozdziałów: „Archiwa – Inwentarze”, „Miscellanea”, „Kronika wydarzeń”, „Kronika wystaw”, „Recenzje – Relacje”, „Wspomnienia” itd.) jest dostępny także online: <https://kronika.arxregia.pl/category/numery>, [dostęp: 26 lutego 2024].

³ Unikatowy Identyfikator Wydawnictwa: 76500, w: *Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r.*, <https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-w-sprawie-wykazu-wydawnictw-publikujacych-recenzowane-monografie-naukowe>, [dostęp: 26 lutego 2024].

zealnictwo, literaturę. Publikowane są książki prezentujące Zamek na kolejnych etapach jego istnienia, w różnych epokach i kontekstach. Są to teksty monograficzne, studia, albumy, przewodniki autorstwa zamkowych kuratorów oraz specjalistów spoza Zamku, z Polski i z zagranicy. Zgodnie z deklaracją, najwięcej czasu poświęca się przygotowywaniu katalogów, towarzyszących zamkowej działalności ekspozycyjnej, zaś gwarancją najwyższego poziomu naukowego utrzymują dwie serie wydawnicze: archeologiczna *Colloquia Castrensia* i historyczna *Studia i Materiały*, w ramach której publikowane są zarówno monografie, jak i zbiory pokonferencyjne⁴. Ponadto kontynuuje się wydawanie, mających charakter popularyzatorski i albumowy, serii: *Eseje*, *Galeria Jednego Obrazu*, *Zobacz To! / See It!*, a w 2022 roku zainicjowano jeszcze jedną, która w założeniu miała połączyć elegancją, łatwo rozpoznawalną grafikę z bogactwem i gruntownym opracowaniem źródeł, publikowanych w jej ramach. Stroną graficzną kieruje Jarosław Skawiński, który deklarował m.in.:

Archiwum Otwarte to bardzo wyjątkowa seria i dlatego chciałem, żeby mocno odróżniała się od innych publikacji Zamku. Pomysłem wyjściowym był portal – wejście bezpośrednio do archiwów Muzeum. Od strony graficznej przybrał on postać okręgu, który został elementem łączącym wszystkie części publikacji, jednocześnie odróżniając Archiwum... od innych publikacji zamkowego wydawnictwa. Jednym z głównych założeń projektu było stworzenie spójnej serii. Choć każda z planowanych publikacji ma być samodzielnym bytem, ale ważne jest, żeby wizualnie kolejne tomy tworzyły spójną kontynuację. Jednocześnie powinny wspólnie tworzyć wyraźnie odrębną linię wydawniczą w szerokiej ofercie wydawnictwa. Logo – połączenie liter *a* i *o* – jest przedłużeniem koncepcji portalu. Zgrafizowana litera *o* kompozycyjnie pozwala *archiwum* pozostać otwartym. Przy projektowaniu logo ważne było, by dobrze współgrało z logo Zamku. Choć intencjonalnie jest zupełnie inne w formie, wagowo współgra z zamkowym logo, nie dominując, ale je uzupełniając⁵.

Bardzo dobre są te założenia. Należy pochwalić też redaktor serii, Tatianę Hardej, za doskonały wybór tematu na pierwszy tom, który wydano w ramach uroczystych, zaplanowanych na lata 2021-2024, obchodów 50. rocznicy odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie. Odbudowa ta była możliwa dzięki wielkiej ofiarności społeczeństwa, ale w równym stopniu dzięki zaangażowaniu i wiedzy członków formalnie ukonstytuowanego, choć poza oficjalnymi strukturami państwowymi, Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie (dalej: OKOZK). Kierował nim jeden z pomysłodawców odbudowy i zarazem członek Biura Politycznego, I sekretarz Komitetu Warszawskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Józef Kępa, zaś inne najważniejsze stanowiska obsadzono z klucza merytorycznego⁶. Jed-

⁴ *O wydawnictwie*, <https://arxregia.pl/o-wydawnictwie>, [dostęp: 26 lutego 2024].

⁵ *Nowa seria wydawnicza*, <https://arxregia.pl/archiwum-otwarte-czyli-nowa-seria-wydawnicza>, [dostęp: 26 lutego 2024].

⁶ Ł. Starowieyski, *Wielka odbudowa. 50 lat temu została podjęta decyzja o odbudowie Zamku Królewskiego*, <https://dzieje.pl/wiadomosci/wielka-odbudowa-50-lat-temu-zostala-podjeta-decyzja-o-odbudowie-zamku-krolewskiego>, [dostęp: 26 lutego 2024].

Ilustracja 1. Logo serii

Źródło: *Nowa seria wydawnicza*, <https://arxregia.pl/archiwum-otwarte-czyli-nowa-seria-wydawnicza>, [dostęp: 26 lutego 2024].

nym z trzech wiceprzewodniczących został dyrektor Muzeum Narodowego, prof. dr Stanisław Lorentz⁷, generalnym projektantem był prof. dr Jan Bogusławski, a wszystkie projekty budowli i wyposażenia wnętrz zatwierdzał architekt, emerytowany nauczyciel akademicki, prof. dr Jan Zachwatowicz. W składzie OKOZK, który po raz pierwszy zebrał się 26 stycznia 1971 roku, byli naukowcy, pisarze, duchowni, aktorzy, wojskowi, rzemieślnicy, muzycy, dziennikarze, nauczyciele, rolnicy, robotnicy, działacze partyjni⁸. Swoją pracą Komitet (wraz z podległymi mu komisjami problemowymi⁹) obejmował do 31 sierpnia 1984 roku wszystkie aspekty budowy, poczynając od zbiórki środków finansowych, poprzez przygotowywanie i zatwierdzanie projektów architektonicznych, a kończąc na nadzorze robót podczas urządzania i wyposażania wnętrz, zakupach zabytkowych eksponatów, zlecaniu prac rekonstrukcyjnych. Ogrom zadań uwieńczony sukcesem!

⁷ Posiadał wysokie kwalifikacje zawodowe, był też profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, przewodniczącym Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, a choć do PZPR nie należał, to wyróżniono go tytułem Budowniczego Polski Ludowej. Oprócz niego funkcję tę sprawowali: Jerzy Majewski, prezydent m.st. Warszawy i Janusz Wieczorek, szef Urzędu Rady Ministrów. Więcej zob. B. Radzio, *Zniszczenie i odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 2019, s. 64.

⁸ S. Lorentz, *Walka o Zamek. 1939-1980*, Warszawa 1986, s. 74-76.

⁹ Były to: Komisja Naukowa, Komisja Architektoniczno-Konserwatorska, Komisja Historyczno-Archeologiczna, Komisja Funduszu Zamkowego, Komisja Propagandowa, Komisja Czynów Społecznych, Komisja Polonijna.

Ilustracja 2. Znak graficzny obchodów jubileuszowych odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie

Źródło: Skan ze strony przedtytułowej – *Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie. Wybór materiałów źródłowych z lat 1971-1984* – Joanna Nowak.

Publikacja materiałów źródłowych, dokumentujących działalność OKOZK, była pożądana także dlatego, że dotychczas znane nauce są jedynie wspomnienia i prace o charakterze przyczynkarskim¹⁰, nie ma zaś opracowania monograficznego. Anonse wydawnicze zapowiadały książkę, która powinna trafić na wiele bibliotecznych półek, np. „Różnorodne materiały źródłowe, zwłaszcza te związane z Zamkiem Królewskim i jego losami, dokumenty opatrzone komentarzem historycznym i edytorskim zachęcają do samodzielnego odkrywania przeszłości. Coś dla wszystkich zainteresowanych dotarciem do źródeł”¹¹, „Zapowiada się naprawdę interesująca seria... Coś wręcz wymarzonego dla specjalistów, historyków, konserwatorów, dla zamkowiczów. Wra-

¹⁰ Np. artykuły opublikowane z okazji 30. rocznicy podjęcia odbudowy w „Kronice Zamkowej” 2002, nr 1-2: P. Majewski, *Zamek Królewski – odbudowa niedokonana (1944-1956) i dokonana (1971-1980)*, s. 23-36; J. Majewski, *Działalność Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1984*, s. 103-106; M. Pleskaczyńska-Chylińska, *Skład Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1984*, s. 123-124; M. Pleskaczyńska-Chylińska, R. Zając, *Projektanci i wykonawcy odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1988*, s. 127-134.

¹¹ Anons wydawniczy, <https://arxregia.pl/obywatelski-komitet-odbudowy-zamku-krolewskiego-w-warszawie-wybor-materialow-zrodlowych-z-lat-1971-1984>, [dostęp: 26 lutego 2024].

żenie robi piękne edytorstwo”¹². Tom z wybranymi materiałami źródłowymi OKOZK ukazał się pod patronatem honorowym Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy i z dofinansowaniem ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Można domniemywać, że dopełniająca czarno-białe zdjęcia kolorystyka okładki nawiązuje do barwy królewskiej i polskiej flagi, jednak kolejny tom serii, który został wydany w 2023 roku – *Listy Fryderyka Bacciarellego do króla Stanisława Augusta. 1797-1798*, należy pochwalić za znacznie przyjaźniejszy dla wzroku czytelnika kolor (odcień zieleni).

Ilustracja 3. Okładka pierwszego tomu serii *Archiwum Otwarte*

Źródło: *Nowa seria wydawnicza*, <https://arxregia.pl/archiwum-otwarte-czyli-nowa-seria-wydawnicza>, [dostęp: 26 lutego 2024].

W zbiorce łącznie opublikowano 42 dokumenty różnych rozmiarów (od kilkudziesięciu do ponad dwudziestostronicowych), które zostały zakwalifikowane do jednego z czterech rozdziałów, tj. *Powstanie i działalność OKOZK* (s. 21-149; 17 dokumentów), *Komisje problemowe OKOZK i Kuratorium Zamku Królewskiego w Warszawie* (s. 151-213; 13 dokumentów), *Spoleczeństwo dla*

¹² Tamże. O książce informowały internetowe portale wydawnicze, m.in. „Biuletyn «Wydawcy»” dając zdjęcie i krótką notkę, zob. <https://wydawca.com.pl/2023/01/12/archiwum-otwarte-nowa-seria-wydawnicza>, [dostęp: 26 lutego 2024]. Portal Naukowy „Academic Journals”, gdzie oprócz zdjęcia, informacji bibliograficznej i spisu treści załączono plik PDF z wybranymi stronami, zob. <https://academic-journals.eu/pl/wydawcy/zamek-krlewski-w-warszawie,448,pobywatelski-komitet-odbudowy-zamku-kroacutetelewskiego-w-warszawie-wyboacuter-materialoacutew-zroacuteddlowych-z-lat-1971ndash1984p>, [dostęp: 26 lutego 2024]. Reklamę zapewniło też radio, poświęcając „nieco antenowej uwagi najnowszej zamkowej serii ARCHIWUM OTWARTE – pierwszemu tomowi z tej serii”, zob. https://www.rdc.pl/podcast/poranek-rdc_p3mbvmpmqgcejfene8k5o?episode=evqeUcKtDYhw5ngO0UEu&active_page=2, [dostęp: 26 lutego 2024].

Zamku (s. 215-247; 8 dokumentów), *Zakończenie działalności OKOZK i oddanie Zamku publiczności* (s. 249-299; 4 dokumenty). *Wstęp* napisał dyrektor Zamku, prof. dr hab. Wojciech Fałkowski, i jego fragment dodatkowo umieszczono na tylnej okładce. W części wstępnej jest też *Komentarz edytorski*, w którym oprócz objaśnień dotyczących książki, podano ważną informację na temat rozmiarów archiwalnego zespołu OKOZK, „obejmującego lata 1971-1986 (1991, 1996) i składającego się z XXI serii, tj. 4054 j.a., w tym 1003 j.a. nieopracowanych. Całość zbioru liczy 39 m.b. akt [...] znajduje się w Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum”¹³. W następnej kolejności jest *Wykaz materiałów archiwalnych zamieszczonych w publikacji* (niestety, bez numerów stron, a jedynie z numerem porządkowym z części podstawowej, przez co jednak nie da się uniknąć kartkowania książki, bo nie dodano żywej paginy) i *Wykaz skrótów*. Oprócz *Posłowie*, na końcu zamieszczono jeszcze trzy zestawienia, a mianowicie: *Osoby zaangażowane w działalność OKOZK. Wybrane biogramy* (z dobo-rem i sposobem prezentacji należy polemizować¹⁴), *Wykaz literatury przedmiotu, Autorzy i źródła ilustracji*. Każda część rozpoczyna się całostronicową tytułaturą i trzy-czterostronicowym komentarzem historycznym (jedynie w czwartej części jest on znacznie krótszy). Jako separatory między rozdziałami części zasadniczej dano kilkunastostronicowe zbiory zdjęć i skanów. Nie można mieć żadnych krytycznych uwag do ich obróbki cyfrowej i podpisów, ale ekspozycja na czarnym tle nie jest najlepszym pomysłem.

Jako dopełnienie komentarza historycznego w części pierwszej dano *Listę członków Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1984*, w jednym ciągu alfabetycznym wykazując 132 osoby i przy nazwiskach podając datę początkową przynależności oraz informację o pracy w komisjach. Dlaczego spis członków dano bez profesji, tytułów naukowych, funkcji społecznych oraz nie uwzględniono roku ustania członkostwa? Konieczność nowego naboru warunkowało nie tylko zwiększanie i różnorodność robót oraz potrzeba uhonorowania rzeczywistego zaangażowania (np. prof. dr Władysław Tomkiewicz¹⁵), ale też vacaty spowodowane śmiercią dotychczasowo-

¹³ *Obywatelski Komitet Odbudowy...*, s. 11. Faktem jest, że już opracowano i w 2018 roku wydano pod redakcją Beaty Gadomskiej *Informator o zasobie archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum*.

¹⁴ Można żartobliwie stwierdzić, że oprócz rzeczywiście zasłużonych w pracy OKOZK niektóre osoby zostały uhonorowane biogramem „po znajomości”, np. Mieczysław Fogg (propagował ideę odbudowy Zamku na koncertach w kraju i zagranicą, ale nie działał w OKOZK), Zdzisław Mrugański (jako pracownik Politechniki Warszawskiej był tzw. konsultantem naukowym, czyli śledził prace koncepcyjne i montażowe zegara na Wieżę Zygmuntofską, który wykonywany był przez Zespół Budowy Zegara, składający się z warszawskich rzemieślników pod kierunkiem zegarmistrza Władysława Zaleskiego, którego pominięto przy pisaniu biogramów, choć dokument wzmiankujący jego rzeczywistą pracę m.in. został opublikowany w niniejszym zbiorze jako *Załącznik do protokołu nr 6 z 26 I 1974 r. (Informacja o udziale rzemiosła w odbudowie Zamku Królewskiego)*, w: *Obywatelski Komitet Odbudowy...*, s. 78-80).

¹⁵ Zob. *Obywatelski Komitet Odbudowy...*, s. 38.

wych członków (np. Aleksander Król zmarł już 27 maja 1971 roku¹⁶, końca funkcjonowania OKOZK nie doczekał również Jan Zachwatowicz, ale w tym wypadku rok śmierci – 1983 – został podany w biogramie na końcu książki). Pamiętać należy, że OKOZK kończył działalność bez przewodniczącego i wiceprzewodniczącego¹⁷ i karygodny jest brak wzmianki na ten temat. Zastrzeżenia budzi również zdawkowa informacja o komisjach. Podając tutaj skróty przy nazwiskach pominięto przedstawienie osobnych składów osobowych poszczególnych komisji, a przecież nie wszystkim wiadomo, że w ich prace formalnie zaangażowani byli nie tylko członkowie OKOZK (np. w 11-osobowym pierwszym składzie Komisji Architektoniczno-Konserwatorskiej pracowali nie należący do OKOZK: Jan Dąbrowski, Zbigniew Pawłowski i Zygmunt Stępiński). Takie przeoczenie redakcyjno-edytorskie nie powinno wystąpić w opracowaniu źródłowym.

Uogólniając, w pierwszej części opublikowano pięć stenogramów z posiedzeń, cztery uchwały, załącznik do jednej z nich, apel, meldunek, projekt innego meldunku, sprawozdanie, tekst przemówienia określonego jako wypowiedź, protokół i załącznik do innego protokołu. Zgromadzono tu dokumenty oficjalne, które łatwo można znaleźć w zbiorach aktów prawnych lub skonfrontować z wersjami na bieżąco publikowanymi w prasie, a obok nich niezwykle wartościowe poznawczo rejestry dialogów, debat i dyskusji prowadzonych „na żywo”, niezreżyserowanych, niekorygowanych, obnażających sposób myślenia i problemy, z jakimi borykano się w określonym czasie. Z kolei ilość szczegółów i rzetelność (krytycznej) oceny wykonanych prac sprawia, że trudno byłoby przecenić zamieszczenie w tym zbiorze *Protokołu przekazania Zarządu Zamku Królewskiego w Warszawie Dyrekcji Zamku Królewskiego [wrzesień 1980 r.]*. Część drugą otwiera załącznik do nieopublikowanego tutaj pisma, który zatytułowano *Wytyczne badań archeologiczno-architektonicznych na Zamku Warszawskim*. Dalej przedstawiono protokoły z posiedzeń, sprawozdania i plany pracy Komisji Polonijnej, Komisji Naukowej, Komisji Propagandy, Komisji Czynów Społecznych, Komisji Funduszu Zamkowego, Komisji Architektoniczno-Konserwatorskiej, kierownictwa Zamku – po jednym dokumencie i pięć protokołów z posiedzeń Kuratorium w latach 1973-1978, spośród których pomimo upływu czasu bardzo interesujący jest ostatni (z 5 grudnia 1978 roku), zawierający „dezyderaty zakupów dla Zamku Królewskiego z funduszy Republiki Federalnej Niemiec”. Część trzecia zawiera wybrane spośród tysięcy wypowiedzi (Stanisław Lorentz) i odpowiedzi na ankietę (Julian Kulski, Witold Gryl, Felicja Żeromska) dotyczące przyszłej roli i wykorzystania pomieszczeń Zamku, protokół zebrania Towarzystwa Miłośników Historii, dwie deklaracje zobowiązań pracy społecznej i artystycznej oraz sprawozdanie z działalności pracowników społecznych

¹⁶ Aleksander Król, „Biuletyn Zamek” 1971, nr 16, s. 3.

¹⁷ O kulisach odwołania Józefa Kępy przez władze partyjne i rezygnacji Stanisława Lorentza na skutek utraty stanowiska dyrektora Muzeum Narodowego w Warszawie (co było wynikiem restrykcji stanu wojennego) można przeczytać m.in. w: J. Kępa, *Emocje wokół odbudowy Zamku Królewskiego*, Warszawa 2001.

OKOZK¹⁸. Ostatnia część stanowi podsumowanie ponad 13-letniego zaangażowania grupy entuzjastów w akcję niemającą precedensu w historii. Szczególnie interesujący jest stenogram z posiedzenia Prezydium 30 sierpnia 1984 roku oraz *Sprawozdanie z działalności Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w l. 1971-1984* (dokument ze wszech miar godny uwagi). Ponadto przedstawiono *Program uroczystości otwarcia Zamku Królewskiego dla publiczności w dn. 29 VIII – 2 IX 1984 r.* i projekt uchwały o samorozwiązaniu OKOZK. Żałować wypada, że nie dano w tym miejscu rzetelnego komentarza. Nawet najbardziej uważny czytelnik nie dowie się bowiem z tych dokumentów, że po 1980 roku rozpoczęły się

działania mające na celu pomniejszenie roli Obywatelskiego Komitetu. Działania ówczesnych władz partyjnych były zbieżne z opiniami lansowanymi w otoczeniu Zamku o nieskuteczności poczynań Obywatelskiego Komitetu. Tylko w takiej symbiozie poglądów mogły być podjęte żenujące decyzje, takie jak ta, że nie zwołano ostatniego posiedzenia Obywatelskiego Komitetu w pełnym składzie z jej byłym przewodniczącym i zastępcą przewodniczącego. Członkowie Komitetu nie zostali również zaproszeni na uroczystość przekazania odbudowanego Zamku społeczeństwu w dniu 31 sierpnia 1984 roku. Podobnie postąpiono z budowniczymi Zamku – przysłano jedno (tak, jedno!) zaproszenie dla PKZ-ów i kilkudziesięciu przedsiębiorstw specjalistycznych. Zwołano natomiast w Zamku posiedzenie Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, na którym zakomunikowano, że ukończone zostały prace w Zamku. W wygłoszonym w czasie tego posiedzenia przemówieniu przewodniczący Rady Państwa PRL profesor Henryk Jabłoński nie wspomniał o zasługach Obywatelskiego Komitetu i budowniczych Zamku. Nieznany jest także powód nieobecności profesora St. Lorentza na tych uroczystościach¹⁹.

Podsumowując analizę tak wydanych archiwaliów zadziwia fakt, że nie zadbano o kompletność, często pomijając towarzyszące zasadniczemu dokumentowi załączniki (np. listy obecności, ekspertyzy) lub odwrotnie, publikując załącznik bez pisma przewodniego. Przypisy najczęściej mają charakter źródłowy

¹⁸ Zawiera m.in. ciekawą informację o opracowaniu „bibliografii odbudowy Zamku Królewskiego (wybór ze 160 tygodników czasopism krajowych za lata 1971-1980 – 10 roczników, ponad 11 tys. poz., indeksy: nazwisk, rzeczowy, geograficzny, tytułów czasopism)”, zob. *Obywatelski Komitet Odbudowy...*, s. 239. Powstają pytania: co się stało z tą bibliografią? zachowała się wśród archiwaliów jako kartoteka czy uległa rozproszeniu? jaki związek miało jej opracowywanie z otrzymaniem wycinków prasowych od firmy Glob?, zob. tamże, s. 124.

¹⁹ T. Polak, *Wprowadzenie*, w: J. Kępa, *Emocje wokół odbudowy Zamku Królewskiego*, Warszawa 2001, s. 8. Trochę różni się narracja w wywiadzie, ale nieprzyjazna atmosfera wokół OKOZK została niezmiennie podkreślona: „Na uroczyste oddanie zamku, 31 sierpnia 1984 roku, otrzymałem jedno zaproszenie dla całych PKZ-ów! Oczywiście, nie poszedłem. Józef Kępa w ogóle nie został zaproszony, prof. Stanisław Lorentz nie przybył być może dlatego, że nie było Kępy. W wygłoszonym w czasie tej uroczystości przemówieniu przewodniczący Rady Państwa PRL, prof. Henryk Jabłoński, nie wspomniał o zasługach Obywatelskiego Komitetu oraz budowniczych zamku”. Zob. T. Polak, *Zamek politycznie niepoprawny. Rozmowa z prof. Tadeuszem Polakiem*, [rozm. przepr.] H. Kowalik, „Tygodnik Przegląd” 2001, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/zamek-politycznie-niepoprawny>, [dostęp: 4 kwietnia 2024].

i objaśniający, ale te ostatnie dodano dość przypadkowo i są ogólnikowe. Choć korektę wykonano naprawdę solidnie (brak tzw. literówek), to w żaden sposób nie można usprawiedliwić oczywistych błędów, np. na posiedzeniu Prezydium OKOZK 30 sierpnia 1984 roku profesor Aleksander Gieysztor, mówiąc o potrzebie wyróżnienia darczyńców spośród Polonii, wypowiedział słowa: „Wśród nich jest jeden z ofiarodawców, Ignacy Kucharski, który systematycznie i stale utrzymuje z nami kontakt”²⁰. Redakcja dodała przypis do nazwiska: „Właśc. Eugeniusz Kucharski” nie zważając na czas teraźniejszy użyty w zdaniu i fakt, że Eugeniusz zmarł kilka lat wcześniej²¹, najwidoczniej przekazując rodzinie tradycję opieki nad kulturą przodków. Ogromną wadą opracowania jest brak chociaż jednego indeksu (np. osobowy, przedmiotowy, krzyżowy).

Chcąc uatrakcyjnić tak przygotowany tekst, zastosowano cztery kolory tła (oprócz białych z dokumentami są strony komentarzy barwione na szaro, z tytułami rozdziałów na czerwono i z ilustracjami na czarno) oraz trzy kolory (czarny, czerwony, biały) i dwa rodzaje czcionki (bezseryfowa do tekstów odredakcyjnych, z szeryfami – dogodniejsza do szybkiego czytania – do druku dokumentów). Biorąc pod uwagę pośpiech redakcyjny i wydrukowanie książki w tzw. pełnym kolorze, nie szczedząc kosztów, należy ocenić, że relatywnie cena wydania (ale też sprzedaży) jest niewspółmiernie wysoka w porównaniu do merytorycznej wartości opracowania. Do początku 2024 roku omawiana książka nie pojawiła się w obiegu antykwarycznym. Na pierwotnym rynku wydawniczo-księgarskim jest dostępna wśród publikacji naukowych Sklepu Zamkowego (przy czym w jego internetowym module aktualnie określono dostępność: „na wyczerpaniu”) oraz znacznie drożej w „odk” Księgarni Odkrywcy²². W związku z wymienionymi usterkami opracowanie warte jest uwagi jedynie jako wprowadzenie do tematyki i jako takie powinno trafić przede wszystkim do większych bibliotek publicznych²³, które obsługują m.in. młodzież szkół średnich. Zgromadzoną wiedzę można wzbogacać żmudną kwerendą prasową²⁴ i publikowanymi w różnych

²⁰ *Obywatelski Komitet Odbudowy...*, s. 262.

²¹ *Zmarł markiz Eugeniusz Kucharski*, „Biuletyn Zamek” 1977, nr 20-21, s. 2.

²² Oferta sprzedaży na portalu wydawcy (cena: 65 zł), zob. <https://sklep.zamek-krolewski.pl/pl/p/Obywatelski-Komitet-Odbudowy-Zamku-Krolewskiego-w-Warszawie/316>, [dostęp: 26 lutego 2024]; Oferta sprzedaży detalicznej w księgarni zewnętrznej (cena: 91 zł), zob. <https://www.odk.pl/obywatelski-komitet-odbudowy-zamku-krolewskiego-w-warszawie,55124.html>, [dostęp: 12 marca 2024]. Portal internetowy krakowskiej Księgarni Akademickiej już wycofał książkę ze sprzedaży.

²³ Aktualna kwerenda w katalogach centralnych (KaRo, NUKat) wykazała, że książkę dotychczas włączono do zbiorów 14 bibliotek naukowych w 9 miastach i są to: biblioteki uniwersyteckie w Gdańsku, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu oraz Biblioteka Instytutu Historii PAN, Biblioteka Instytutu Sztuki PAN, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Sejmowa, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, Biblioteka Śląska w Katowicach i Książnica Podlaska w Białymstoku.

²⁴ Głównie: „Stolica”, „Życie Warszawy”, „Express Wieczorny”, „Kurier Polski”. W tym ostatnim czasopiśmie o Zamku pisał m.in. dziennikarz i historyk sztuki. Jego artykuły zostały dodatkowo opublikowane w ramach serii „Studia i Materiały PKZ” jako tom: W. Krysztoforowski, *Odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 1979.

formach wspomnieniami uczestników tamtych wydarzeń²⁵, a także wskazane jest zapoznanie się z organem prasowym OKOZK, którym w latach 1971-1981 był „Biuletyn Zamek”²⁶. Oprócz tego ukazują się w „Kronice Zamkowej” wciąż nowe artykuły, omawiające wybrane zagadnienia związane z odbudową i sprawami organizacyjnymi²⁷ – po upublicznieniu dokumentacji archiwalnej będzie można ocenić ich rzetelność. Nie ulega więc wątpliwości, że wszystkie zachowane archiwalia²⁸, które powstały w czasie funkcjonowania i obrazują działalność OKOZK, komisji z nim powiązanych i zespołów wykonujących konkretne zadania²⁹, wymagają kompleksowej publikacji w krytycznym opracowaniu z pełnym aparatem naukowym. Właśnie o takie (wielotomowe) recenzowane wydawnictwo źródłowe należy postulować.

Bibliografia:

- Aleksander Król, „Biuletyn Zamek” 1971, nr 16, s. 3.
 „Archiwum otwarte” – nowa seria wydawnicza, <https://wydawca.com.pl/2023/01/12/archiwum-otwarte-nowa-seria-wydawnicza>.
 Gromnicki Jan, *Dokumentacja archiwalna i wybór bibliografii dotyczących restytucji Zamku Królewskiego w Warszawie*, w: *Restytucja Zamku Królewskiego w Warszawie*, red. Tadeusz Polak, Warszawa 2001, s. 186-213.
Informator o zasobie archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum, red. Beata Gadomska, Warszawa 2018.
 Jan Zachwatowicz [film], scen. i realiz. Antoni Krauze, [Warszawa 2000], <https://cyfrowa.tvp.pl/video/jan-zachwatowicz,jan-zachwatowicz,38948192>.

²⁵ Np. *Walka o Zamek* Stanisława Lorentza (Warszawa 1986), *Jan Zachwatowicz* w filmie Antoniego Krauzego, gdzie są wypowiedzi związane z odbudową Starego Miasta i Zamku Królewskiego w Warszawie, ale też obrazujące charakter i sposoby działania bardzo aktywnego członka OKOZK, przewodniczącego Komisji Architektoniczno-Konserwatorskiej, <https://cyfrowa.tvp.pl/video/jan-zachwatowicz,jan-zachwatowicz,38948192>, [dostęp: 26 lutego 2024].

²⁶ Zeskanowany i udostępniony został w Mazowieckiej Bibliotece Cyfrowej, <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/77306/edition/71460#structure>, [dostęp: 26 lutego 2024].

²⁷ Np.: Z. Mrugalski, *Zegar na wieży Zamku Królewskiego w Warszawie – po 35 latach. Wspomnienia uczestnika prac nad restytucją zegara w latach 1972-1974*, red. D. Galas, „Kronika Zamkowa” 2010, nr 1-2, s. 149-173; K. Tarka, *Środowiska polskiej emigracji politycznej wobec odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2016, nr 3, s. 334-353; tenże, *Działalność Zagranicznego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie (1967-1972)*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2017, nr 4, s. 241-264; D. Sobolewska-Gola, *Spółeczeństwo dla Zamku – przegląd prac społecznych podjętych bezpośrednio przy odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2020, nr 7, s. 163-178.

²⁸ Dość dobrze omówione z wyszczególnieniem „Archiwum Zamku Królewskiego”, „Archiwum Działu Inwestycji i Remontów Zamku Królewskiego przekazane przez Dyрекcję Rozbudowy Miasta Warszawa–Wschód”, „Pracowni Projektowej «ZAMEK», Spółka z o.o. w Warszawie” oraz „Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Zespół Badań Warszawy i Mazowska w Warszawie” w: J. Gromnicki, *Dokumentacja archiwalna i wybór bibliografii dotyczących restytucji Zamku Królewskiego w Warszawie*, w: *Restytucja Zamku Królewskiego w Warszawie*, red. T. Polak, Warszawa 2001, s. 186-213.

²⁹ Autorka posiada np. kopię dokumentów zgromadzonych przez Zespół Budowy Zegara przy Cechu Złotników, Zegarmistrzów, Optyków, Grawerów i Brązowników m.st. Warszawy, które obrazują m.in. proces decyzyjny w OKOZK.

- Kępa Józef, *Odbudowa Zamku*, w: Kępa Józef, *Emocje wokół odbudowy Zamku Królewskiego*, Warszawa 2001, s. 20-40.
- Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r., <https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-w-sprawie-wykazu-wydawnictw-publikujacych-recenzowane-monografie-naukowe>.
- Krysztoforski Wojciech, *Odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 1979.
- Lorentz Stanisław, *Walka o Zamek. 1939-1980*, Warszawa 1986.
- Majewski Jerzy, *Działalność Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1984*, „Kronika Zamkowa” 2002, nr 1-2, s. 103-106.
- Majewski Piotr, *Zamek Królewski – odbudowa niedokonana (1944-1956) i dokonana (1971-1980)*, „Kronika Zamkowa” 2002, nr 1-2, s. 23-36.
- Mrugalski Zdzisław, *Zegar na wieży Zamku Królewskiego w Warszawie – po 35 latach. Wspomnienia uczestnika prac nad restytucją zegara w latach 1972-1974*, red. Daniela Galas, „Kronika Zamkowa” 2010, nr 1-2, s. 149-173.
- Nowa seria wydawnicza*, <https://arxregia.pl/archiwum-otwarte-czyli-nowa-seria-wydawnicza>.
- O wydawnictwie*, <https://arxregia.pl/o-wydawnictwie>.
- Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie*, w: *Sklep Zamkowy*, <https://sklep.zamek-krolewski.pl/pl/p/Obywatelski-Komitet-Odbudowy-Zamku-Krolewskiego-w-Warszawie/316>.
- Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie. Dostępna w czasie 5-10 dni*, w: „odk” *Księgarnia Odkrywcy*, <https://www.odk.pl/obywatelski-komitet-odbudowy-zamku-krolewskiego-w-warszawie,55124.html>.
- Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie. Wybór materiałów źródłowych z lat 1971-1984*, red. nauk. Monika Myszor-Cieciela, Warszawa 2022.
- Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie. Wybór materiałów źródłowych z lat 1971-1984* [anons wydawniczy], <https://arxregia.pl/obywatelski-komitet-odbudowy-zamku-krolewskiego-w-warszawie-wybor-materialow-zrodlowych-z-lat-1971-1984>.
- Pleskaczyńska-Chylińska Małgorzata, *Skład Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1984*, „Kronika Zamkowa” 2002, nr 1-2, s. 123-124.
- Pleskaczyńska-Chylińska Małgorzata, Zając Romuald, *Projektanci i wykonawcy odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie w latach 1971-1988*, „Kronika Zamkowa” 2002, nr 1-2, s. 127-134.
- Polak Tadeusz, *Wprowadzenie*, w: Kępa Józef, *Emocje wokół odbudowy Zamku Królewskiego*, Warszawa 2001, s. 5-19.
- Polak Tadeusz, *Zamek politycznie niepoprawny. Rozmowa z prof. Tadeuszem Polakiem*, [rozm. przepr.] Helena Kowalik, „Tygodnik Przegląd” 2001, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/zamek-politycznie-niepoprawny>.
- Radio Bożena, *Zniszczenie i odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 2019.
- Sobolewska-Gola Dominika, *Spoleczeństwo dla Zamku – przegląd prac społecznych podjętych bezpośrednio przy odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2020, nr 7, s. 163-178.

- Starowieyski Łukasz, *Wielka odbudowa. 50 lat temu została podjęta decyzja o odbudowie Zamku Królewskiego*, <https://dzieje.pl/wiadomosci/wielka-odbudowa-50-lat-temu-zostala-podjeta-decyzja-o-odbudowie-zamku-krolewskiego>.
- Tarka Krzysztof, *Działalność Zagranicznego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie (1967-1972)*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2017, nr 4, s. 241-264.
- Tarka Krzysztof, *Środowiska polskiej emigracji politycznej wobec odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa – Roczniki” 2016, nr 3, s. 334-353.
- Zamek Królewski w Warszawie*, <https://academic-journals.eu/pl/wydawcy/zamek-krlewski-w-warszawie,448,pobywatelski-komitet-odbudowy-zamku-kroacutetelewskiego-w-warszawie-wyboacuter-materialoacutew-zroacutedlowych-z-lat-1971ndash1984p>.
- Zmarł markiz Eugeniusz Kucharski, „Biuletyn Zamek” 1977, nr 20-21, s. 2.
- Zniszczenia wojenne i odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie*, w: *Polskie Radio RDC*, https://www.rdc.pl/podcast/poranek-rdc_p3mbvmpmqgjcfcne8k5o?episode=evqeUcKtDYhw5ngO0UEu&active_page=2.

Data zgłoszenia tekstu: 24.03.2024

Data akceptacji tekstu: 31.03.2024